لەپیشە دەستیەکانی کوردەواری «کارگەچیەتی»

ئەحمەد حەیران

شتێکی بەڵگـە نەویستە کە میللەتی کورد، وەك هەموو خەڵکی سەرگـۆی زەمـین خاوەنی چەند پیشەیەکی دەستیە. ڕەنگە زۆریش لەو پیشانە بەهەمان جۆرو شێوە لای میللەتانی تر هەبن، جا چ دوور چ دراوسێ. هۆی ئەمەش هەر لە شەڕو شۆڕەوە دەگـرێتـەوە تا دەگـاتـە هاوبیری مرۆڤایەتی. لەگەڵ ئەمەشدا هەندێ کارو پیشە هەن بەرگێکی خۆماڵی‌یان پێوەیەو دەتـوانـین بڵێـین بۆن و مۆرکی کوردەواریانەی پێوە نوساوە. ئەمەش یا ئەوەتە پەیوەندی بە بارو سروشتی ناوچەکەوە هەیە، یان شێوەو جۆری ژیانی خەڵکەکە ئەمەی داسەپاندووە. بۆیە تاوەکـو ئێستا زۆر لەم پیشە دەستیانە ماون و بەشێوەیەکی بەردەوام ئەنجام دەدرێن جا لە شار بێ یا خود لە دێ. هۆی مانـەوەو بەردەوام بوونـەکـەشی دەگـەڕێتـەوە سەر گۆڕانـە کۆمەڵایەتیەکان و، پەیوەندیە بەرهەم هێنەکان. هەر وەك دیارە کۆمەڵی کورد لەڕێرەوی ژیانیدا ڕێچکەی قۆناغەکانی گۆڕانی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی گرتوە؛ بەڵام شەرتیش نیە لە سەدا سەد ئەم ڕێچکەیەی بەرنەدابێ چونکە تا ئێستا زۆر بیروڕای دژیەك هەیـە. دەربـارەی قۆنـاغی کۆیلایەتی. زۆر لە زانایان دەڵێن کۆمـەڵی کورد بەم قۆنـاغـە تێنـەپـەڕیوەو بونیشی نیە. لەگەڵ ئەوەشدا لە هەندێ کۆپلەی حەیران و بەندی فۆلکلۆری پەیڤی (کۆلە) بەکارهاتوە کە بەمانای کۆیلە دێ. بەهەر شێوەیەك بێ ئەم گۆڕان و پێشکەوتنانە زۆر بە سستی ڕویداوە. تەنانەت لە زۆر باردا گۆڕانەکە لە شێوەی سروشتی خۆی داکەلاوەو لایەنی پچڕ پچڕی گرتوەو، بەشێوەی باری ئاسایی خۆی تێنەپەڕیوە. بۆیـە پەیـوەندیەکان بەرهەم داری دەرەبەگایەتی‌و، عەشیرەت گەری تا ساڵانی نیوەی ئەم سەدەیەش هەرمابوو لەبەر ئەمە بەرهەم هێنانی وەرزێری‌ی لە کشتوکاڵ و ئاژەڵداری لایەنێکی زۆری لە ژیـانی کۆمـەڵی کوردەواری ڕووپۆش کردبوو. دیارە ئەگـەر کار بەم جۆرە بێ دەبێ لە پیشـەو کارە دەستیەکانی کۆمەڵەکەش ڕەنگ بداتەوە.

کۆمـەڵێك ئەگەر ئاژەڵداریی تیادا بەهێز بێ دەبێ هەندێك لە بەرهەمە چەنگ کەوتوەکانی لە پیشە میللیە ناوخۆکان بەکار بێ. هەر وەك ئەم بابـەتەی ئێمە کە لە دروست کردنیا بە تەواوی

پشت بە بەرهەم داری ئاژەڵ دەبەستێ. بەڵام ئێستاو چەندان ساڵێکی بەر لە ئێستا بەهۆی ئەو گۆڕانانەی بەسەر باری گوزەرانی کوردەواریدا هاتووە، ئەم پیشەیەو زۆر لە پیشەکانی تریش بەرەو کزی ڕۆیشتون، تەنانەت زوربەیان لە بن و بۆتکەوە خاشەبر بوینەو نەماون، دیارە ئەمانەش هۆیەکەی لە گەشەکردنی بازاڕی ناوخۆو، چەکەرەکردنی پەیوەندیەکانی بۆرژاوی نیشتمانیی خۆی دەنوێنێ ئەمە سەرباری ئەوەی دەبێ باوەڕمان بە بارگشتیەکان هەبێ، کە نوێ جێگای کۆن دەگرێتەوە کۆنیش دەبێ جێگا بۆ نوێ چۆل بکا. ئەمە کرۆك و ناوەرۆکی ژیانەو هەر دەبێ وابێ، چونکە سرووشت وەك هۆیەکی مادیی بەرهەم هێنان هزریش وەك هێزێکی بەرهەم هێنان ئەوا لە دژایەتی دان، هەموو دژایەتیەکی ڕاست و دروستیش دیارە ئەنجامەکەی پێشکەوتن و گۆڕانە ئێمەش ئەو پیشەکیەمان هەر بۆ ڕێخۆشکەرێك هێنایەوە بۆ سانایی چوونە ناو بابەتەکە. ئەگینا مەبەستی سەرەکیمان چۆنیەتی دروست کردنی (لبادو ڕایەخە).

بێگومان لبادو ڕایەخ هەروەك دەزانین یەکێکە لە پێویستیە هەرە گرنگەکانی ناوماڵ بۆ لەسەر نووستن و دانیشتن، هەروەها دیاردەیەکی ئاشکرای ناوماڵ و دیوەخانی کوردەوارین بەتایبەتی ڕایەخ کە تەنیا بۆ دیوەخان بەکاردێ لبادیش لە ماڵەوە بۆ نوستن. لەبەر ئەمە بە پێویستی دەزانین پێشەکی ئەم ماددەیە بخەینەروو کە ئەم دوو کەرەسەیەی لێ دروست دەکرێ.

لبادو ڕایەخ هەردوکیا لە (لوا) دروست دەکرێن، لواش بە خوری بەرخ دەوترێ کە بۆ یەکەمین جار دەبردرێتەوە؛ بەڵام ئەگەر ئەم بەرخە خوری هاتەوەو، بۆ جاری دووەم بردرایەوە ئەوا ئەم کاتە بەم خوریە دەڵێن (ڕوونگ)، کە هەم دیسان بۆ دروست کردنی ئەم دوو کەرەسەیە کەلکی لێ وەردەگیرێ؛ بەڵام لبادو ڕایەخێکی باشی لێ دە رناچێ بۆیە بە ڕاددەیەکی زۆر کەم خەڵك ڕوونگ بەکاردێنێ دەتوانین بڵێین کەس بەکاری ناهێنێ تەنیا (لوا) نەبێ ڕاددەی بەکارهێنانی ئەم لوایەش لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر جیاوازە، ئەوی شوان کارەو خاوەن مەڕ بێ ئەوا دەتوانی لوایەکی زۆر دانێ و تەرخان بکات بۆ دروست کردنی لبادی گەورەو ڕایەخی درێژ، ئەوی نەشیبێ یان یەك دوو سەر مەڕی هەبێ ئەوا بە دوو سێ ساڵ یاڵلا دەتوانێ لوای ڕایەخێك یان لبادێك دانێ زۆر جاری واش هەبووە بۆی تەواو نەکراوە کریویەتی. ڕاددەی بەکارهێنانی ئەم لوایەش دەوەستێتە سەر توانای خاوەن لوا لەبەر ئەمە کورت و درێژی و پانی دەگەرێتەوە بۆ خۆی کە بە حسابی (هۆقە) دروست دەکرێ بەزۆریش (٣) تا وەکو (٥) هۆقە دادەنرێ، وە زۆر جاریش لەم ڕاددەیە تێپەر دەکاو دەگاتە (٨) هۆقە.

کەهەر هۆقەیەکیش دوو کیلۆیە.

چۆنیەتی دروست کردنی لبادو ڕایەخ:

پاش ئەوەی بەرخ دەبردرێتەوەو، لواکەی لێ دەکرێتەوە، هەر بەشێوەی خۆی دەپێچرێ واتە بێ شۆردنەوە رەوانەی کارگە دەکرێ، بۆ لای وەستا لەوێش بە تەرازوو دەکێشرێ، ئینجا جیا دەکرێتەوە، واتە ڕەش لەگەڵ ڕەش، سپی لەگەڵ سپی سوور لەگەڵ سوورلە پاشا بە جۆرە ئامێرێکی تایبەتی پەرە دەکرێ کە بۆ ئەم جۆرە کارە دانراوە، کە پەرەکرا لە لایەن وەستاوە دەخرێتە سەر (چیغ). ئەم چیغەش لە گوش دروست دەکرێ درێژی بە قەدەر (١٠)م دەبێ پانیەکەشی بە قەدەرایی (٣)م، بەقەدەر درێژیو پانی ئەم چیغە لواکەی لەسەر درێژدەکرێ. ئینجا نەخشەکەی سەری دادەنرێ ئەمەش دەگەرێتەوە سەر وەستاکە زۆر هەیە پێش ئەوەی لواکە درێژ بکات نەخشەکە پێش تر لە سەر چیغەکە دادەنێ، بۆ ئەوەی بە توندی لەگەڵ یا تێکەڵ بێ و یەکتری بگرن نەخشیش هەر بە لواکە دەکرێ ئەگەر لباد یان ڕایەخەکە سپیبێ ئەوا نەخشەکە بە لوای ڕەش دەکرێ، ئەگەر ڕەشیش بێ ئەوا نەخشەکە بە لوای سپی دەکرێ، جگە لەم ڕەنگانە ڕەنگی تریش بەکاردێ، وەك (زەرد، سوور، مۆر، پەمبە)؛ بەڵام بە زۆری (زەرد وسوور) بەکاردێ کەئەمەش بە هۆی دەرمانی تایبەتی دەبێ، لەدوای ئەمانە کە لواکە لەسەر چیغەکە درێژکرا ئینجا ئاوی بەدەست پێدا دەپرژێنرێ و، هەر بە چیغەوە لوول دەدرێ و، بەتوندی بە پەتێکەوە دەپێچرێ، ئەوسا دووکەس بە پێلەقان بۆ ماوەی (٤٠) خولەك لێی دەدەن لە پاشا دەکرێتەوە، ئەمەش بۆ ئەوەیە

تا وەکو (وەسڵ) بکرێ وەسڵیش بریتیە لە نوشتاندنەوەی ڕوخەکانی، تاکو لایەکانی لبادو ڕایەخەکە بە جوانی دەرچێ. ئینجا بۆ دووبارە ئاوی لێ دەدرێتەوەو، دەپێچرێ بە هەمان شێوەی پێشوو دەدرێتە بەر پێلەقان، بە چەند خولەکێك زیاتر لەجاری یەکەم لە پاشا دەکرێتەوە لێرەدا هێشتا هەر خاوە.
بەم جۆرە قۆناغێکی تر دەست پێدەکات ئەمیش ئەوەیە دەکەوێتە بەردەست یەکێکی تر پێی دەڵێن (بگێڕ)، ئەمە کە دەیکاتەوە دەبینێ شێوەیەکی لاکێشەیی وەرگرتووە ئینجا بە ئاو دەپڕوشێنێ کە لە ڕشاندنەکە تەواو بوو (قەد)ی دەکات. قەدیش بەم شێوەیە سەرێکی (نیو مەتر) قەد دەکا سەرەکەی تریش چەند ماوە قەدی دەکاو دەیگەیەنێتە سەرەکەی تر. دووبارە ئاوی پێدا دەپڕوشێنێ ئینجا قەدەکان داوێتە سەریەکتری‌و لوولی دەدا ئەوسا لەسەر ئەژنۆ بە باسکی ڕووت وەری دەگەڕێنێ‌و دەست بە لێدان دەکات.
هەر سەرێکی (٥) خولەك لێی دەدات. ئەم کردارە چوار جار دەکات، واتە بۆ هەر سەرێك دووجار کە هەمووی بەیەکەوە دەکاتە (٢٠) خولەك لێدان. لە پاشان وەری‌دەگێڕێ بۆ دیوەکەی تر کە پێی دەڵێن (تەخت) دووبارە ئاوی لێدەداو لوولی دەکاتەوە بە باسکی دەست بەلێدانی دەکات. بەهەمان شێوەی پێشوو هەر لای دووجار بۆ ماوەی (٥) خولەك کە هەمووی بەسەر یەك دەکاتە (٢٠) خولەك. بەم جۆرە قەدێك تەواو دەبێ، واتە هەر قەدێك (٤٠) خولەك دەخایەنێ بۆ هەردوو دیو، کە ئەم قەدی یەکەمە تەواو بوو دووبارە دەکرێتەوە قەدە گچکەکە واتە نیو مەتری‌یەکە جێگەی گەورەکە دەگرێتەوە گەورەکەش جێگەی بچووکەکە دەگرێتەوە واتە پێچەوانەی جاری یەکەم. بەم شێوەیە دیسان ئاوی لێ دەدرێ هەر دوو قەدەکە دەهاوێشترێتە سەر یەکتری‌و لوول دەدرێ‌و دەست بە لێدان دەکرێت بە هەمان کات و جۆری پێشوو تاوەکو چوار قەد تەواو دەبێ کە هەر قەدی (٤٠) خولەك دەخایەنێ، واتە چوار (٤٠) خولەك.

کارگەکانی لبادو ڕایەخ لە هەولێر:ـ

بێگومان سەرەتاو پەیدابوونی ئەم کارگانە بەتەواوی نەزانراوە لە کەیەکەوە سەری هەڵداوە بۆ ئەمەش پەیوەندیمان بە هەر یەکێ دەکرد، دەیوت لەوەتی من بەبیرم دێ ئەمە هەر هەبووە. بەڵام بە گوێرەی بۆچوونی بابەتی‌ی دیارە شتەکە لە دوای نیشتەجێبوونی کۆمەڵ‌وپەیدابوونی گوندو شارو خەریك بوونی مرۆڤ بە ئاژەڵداری‌یەوە سەری هەڵداوە. نزیك ترین بەڵگەش بۆ ئەم مەبەستە ناوی ئەم کەسانەیە کە لە دوا سەردەمی عوسمانیەکان کارگەیان هەبووە لە هەولێر واتە سەرەتای ئەم سەدەیە کە بە ساڵا چووەکان دەڵێن (زەمانی گرانیێ). بۆ ئەمەی بابەتەکەش زیاتر لە ڕاستی نزیك بێتەوەو دوور بێ لە گرێ کوێرە. ئێمەش خاوەن کارگەکانمان بەسەر سێ قۆناغ دابەش کرد، قۆناغی یەکەم ئەمانەی لە کۆتایی دەسەڵات داری عوسمانی‌و سەرەتای هاتنی ئینگلیز کارگەیان هەبووە، قۆناغی دووەم پاش هاتنی ئینگلیزەکان؛ قۆناغی سێیەم ئەوانەی ئێستا کارگەیان هەیە.

١ـ کارگەکانی سەرەتای ئەم سەدەیە :ـ

هەروەك وتمان ئەمانە دەگەڕێنەوە بۆ کۆتایی دەسەڵاتی عوسمانی‌و سەرەتای دەسەڵاتی ئینگلیز. بێگومان ئەم کارگانەش هەر یەکە بە ناوی خاوەنەکەیەوە ناونراوە، چونکە هی خۆی بووە نەك هی دەوڵەت. شاگردو بگێڕ، کاریان لا کردوون لەگەڵ پەرەچی. گرنگ ترینیشیان ئەمانە کە ئێستا هیچێکیان لەژیاندا نەماون و مردوون
١ـ کارگەی وەستا عەباس.
٢ـ کارگەی سەید ڕەمەزان عەولا پەروەر.
٣ـ کارگەی وەستا هەمزە.
٤ـ کارگەی سەید کەریم عەولا پەروەر.
جگە لەمانە، لەوانەیە هی تریش هەبووبن بەڵام ئێمە هەر ئەوەندەمان دەست کەوت. دەشبێ ئەمانەش لە هی پێش خۆیان فێربووبن و لەدوایی‌دا کارگەیان بۆ خۆ دانابێ چونکە تاقمی دوایی ئەمانە زۆریان لەسەر دەستی ئەمانەی ناومان بردن فێربوونەو کاریان لا کردون لەدوایی‌دا بۆ خۆیان بوونەتە وەستاو کارگەیان دامەزراندووە.
بەڵام دەربارەی کرێی دەستی ئەم شاگردو پەرەچی‌و بگێڕانەی لای ئەم وەستایانەی ناومان بردوون بەم جۆرە بووە.

بگێر بە (رووپیەیەکی) کاری کردووە کە دەکاتە (٧٥) فلس پەرەچیش هەر بەم نرخە ئەمە لە کاتێکا ئەمانە بە حسابی (باتمان) کاریان کردووە واتە رۆژانەیان وەستاوەتە سەر باتمان ئەگەر رۆژێ دوو باتمان لوایان پەرە بکردایە یان بیانگێرا بائەوا دوو روپیەیان وەردەگرت ئێستاش بگێر هەر بە هەمان حسابی باتمان کاردەکا.

٢- کارگەکانی سەردەمی ئینگلیزو بەرەو دواتر:-

لێرەدا ناوی ئەو کەسانە دەخەینە روو کە لە کاتی ئینگلیزو، پاشتریش کارگەیان هەبووە بەلام ئێستا هیچ کامیان لە ژیاندا نەماون تەنیا دووان نەبێ.

١- حاجی حمە رەزا .
٢- شێخ یونس .
٣- شێخ تەها .
٤- عەزیز چاورەش .
٥- خەلیفە وەلی .
٦- حاجی خالە .
٧- وەستا قادر .
٨- محمد حمە رەحیم .
٩- پیرداود حمە رەحیم .
١٠- وەستا وەهاب .
١١- رەحمان مامزە شەل .
١٢- شێخ محمد سەید کریم .
١٣- خەلیفە شێخۆ .
١٤- شەهاب محمد نەبی .
١٥- دەرویش یەحیا، ماوە تەمەنی (٨٠) سال دەبێ.
١٦- محمد قادر داود بلباس، ماوە تەمەنی (٨٠) سال دەبێ.

ئەمانە تاوەکو سالانی چل کارگەیان هەبووە لە دوای ئەمانەش ئەم ناوانەی خوارەوە وەستاو کارگەچی بوونە لە هەولێر

١- حاجی سەعید کولچین نەماوە .
٢- حاجی رەحمان، مردووە .
٣- ئەنوەر رەشید، مردووە .
٤- حاجی سلێمان، ماوە .
٥- احمد عبدالقادر، ماوە .
٦- کریم عبدالله، ماوە .
٧- محمد عبالوهاب، ماوە .

بێگومان لەم ماوەیەدا بەگوێرەی گۆرانی رۆژگارو پێش کەوتنی ژیان کرێی دەستی بگێرو شاگردو پەرەچیەکان زیادی کردوە. بۆ نموونە دوای ئەوەی رووپیە نەماوە، دینارو درهەم پەیدابووە، بگێر لە سەرەتا (١٠٠) فلسی هەبووە، دوایی بەرە بەرە زیادی کردووە بۆ (١٥٠)، پاشان (٢٥٠) فلس. بەم جۆرە رۆیووە تاوەکو هەندێك دەڵێن لە سالانی پەنجا، بگێر یەك باتمانی بە (٥٠٠) فلسی دەپەستاوە، ئەمە لە کاتێکا لباد یان رایەخ نرخی (٣-٤) دینار بووە، ئیتر بەم شێوەیە لە شەستەکانیش تۆزێ زیادی کردووە، بۆ (٧٥٠) فلس و، بەرەو ژوورتر.

٣- کارگەکانی ئێستای لبادو رایەخ :-

لێرەدا ناوی ئەوانە دەدرکێنین کە تاوەکو کاتی ئامادەکردنی ئەم بابەتە کارگەیان هەیەو ماون و لە تەمەنی (٥٠-٥٥) سال دان.

١- احمد حمد مولود .
٢- محمد گرد گراوی
٣- مشیر مامە .
٤- طلعت حاجی یونس .
٥- جمیل قادر .
٦- هەیاس حاجی محمد .
٧- جوهر انور .
٨- قاسم عوسمان .
٩- بکر محمد قادر .
١٠- کریم فەتاحە سوور .

ئەوەی شایانی گوتنیشە ئێستا بگێر باتمانی بە (٧) دینار دەپەستێتەوە، واتە دەگێرێ و نرخی لواش بە کیلۆیان بە هۆقەیە؛ بەلام بەزۆری هۆقە بەکاردەهێنن بۆ کرینی لوا، هەر هۆقە لوایەکیش بە (١٢-١٣) پەنجایییە؛ بەلام نرخی رایەخ یان لباد ئەوا بە گوێرەی ئەو لوایەی تێی دەچێ دەفرۆشرێتەوە، بۆ نموونە ئەگەر رایەخێك (٨) هۆقە لوای تێ بچێ، ئەوا هەتا (٤٠)

دینار نرخی دەروا. ئەمە لە کاتێك دا ئەگەر وەستاکە خۆی لوا بکرێ؛ بەلاّم ئەگەر ئەو کەسەی رایەخ یان لباد بە کردن دەدات لواکە هی خۆی بێت وەستا لە هەر هۆقەیەك (چوار) دینار بۆ خۆی دەگێرێتەوە. پێویستە ئەوەش بگوترێ کرینی دەرمانی نەخش و پەرەکردن لەگەڵ کرێی ئەو دوکانەی کاری تیا دەکەن ئەوانە هەموو لەسەر وەستا خۆی بووە، هەروەها وەستا خۆشی وەك بگێر شاگردەکان کاری کردووە، بۆ راخستنی لواکە لەسەر چیغ و پەستانەوەی.

ئامێرەکان :ـ

ئەو ئامێرانەی بۆ دروست کردنی ئەم بابەتە کەڵکیان لێ وەردەگیرێ زۆر نین و لە دوو ئامێر تێپەڕ ناکەن کە شەنەو، کوتك و کەوانە، واتە ئامێری پەرە کردن.

١ـ شەنە :ـ لەچەند پەلە دارێکی باریك پێك دێت کە دەمەکانیان وەکو شەنە پەرپەر دەکرێت لە قونکەوەش را سەرەکانیان دەگەیەنرێتەوە یەکتری‌و، بە شتێك دەیپێچن. هەر لە سەلکە شەنەش دەچێ، بۆیە ئەم ناوەیان لێناوەو، بۆ راخستنی لوا لەسەر چیغ بەکاردێ.

٢ـ کوتك و کەوان :ـ ئەمەیان ئامێری پەرە کردن دەگرێتەوە، کە لە دارو چەرم پێك دێت، چەرمەکەش بەزۆری ریخەڵۆکی مالاّتی بۆ بەکاردەهێنن کە بۆ ژێیەکانی ئامێرەکە کەڵکی لێ وەردەگیرێ؛ بەلاّم دارەکان کە لە داری تایبەتی‌و ئاسایی پێك دێت هەر یەکە ناوێکی هەیە، وەك [**دەفە، کەوان، کوتك، دارەسما**] ئەم ئامێرە دوای ئەوەی بەرێ‌و شوێنی خۆی دانرا ئینجا پەرە چیەکە لە لایەکەوە ژێیەکە دەخاتە ناو لواکە ئینجا بە کوتکەکە لە ژێیەکە دەدات لەم کاتە لوا پەرە کراوەکە بۆ لایەك دەروا ئیتر بەرە بەرەو، بەم پەرە تا وەکو هەمووی پەرەدەکرێ؛ بەلاّم پێویستە ئەوە بڵێین کە ئەم ئامێرە هەر تەنیا بۆ پەرەکردنی لوا بەکار نایەت بەڵکو بۆ لۆکەو پەمۆش بەکاردێ.

چیرۆکێك دەربارەی رایەخ ولباد :ـ

دەگێرنەوە دەڵێن لە یەکێ لە شارەکانی ئەم دەورو بەرە پاشایەکی زۆر بە زەبرو زەنگ هەڵدەکەوێت، کچێکی زۆر جوانیشی دەبێت رۆژگار دێت و رۆژگار دەروا، کورە هەژارێك حەز لەم کچە دەکات. ئیتر رۆژ بەرۆژ خۆشەویستیەکەی زیاتر گڵپە دەستێنێ. تاوەکو رۆژێك دێ دەنێرتە خوازبێنی کچە پاشای، پاشا کە بەمە دەزانێ سەری سوردەمێنێ. چونکە خۆیو ئەم کابرا هەژارە زۆر بە لێك دوور دەزانێ. بۆیە پێی دەڵێ باشە من کچی خۆم دەدەم بە تۆ؛ بەلاّم داوایەکم هەیە دەبێ جێبەجێی بکەیت ئەمیش ئەوەیە یان دەبێ بمریت یان دەبێ جێبەجێی بکەیت. کابراش پێی دەڵێ فەرمو داواکەت بڵێ: پاشا دەڵێ: مادام تۆ داوای کچی منت کردووە ئەبێ تاوەکو بەیانی فەرشێکم لە خوری یا خود لوا بۆ دروست بکەی ئەگەر نا لە سەرت دەدەم واتە هەڵت دەواسم.

کە وای پێ دەڵێ کابرا سەرێك دێنێ‌و سەرێك دەبا، چی بکا تازە توش بووە یان ئەبێ دروستی بکات، یان ئەبێ لە سەری بدرێ، بۆیە بە پەلە دەگەرێتەوە ماڵەوە هەندێ خوری‌و خارو لوا کۆ دەکاتەوە لە ژورێکەوە لەسەر زەوی درێژی دەکات، ئینجا دەست دەکات بە هات و چوو لە سەری، بەم شێوەیە پێوەی خەریك دەبێ تاوەکو بەترەکی شەو، چەندی دەکات و دەکات یەکتری ناگرێ‌و نابێتە فەرش. هیچ چاریشی نیە بۆ بەیانی دەبێ دروستی بکات، ئەگەر نا بۆ هەر لایەك رابکا هەر دەکەوێتەوە دەست پاشا، بۆیە ئەو شەوە ناخەوێ هەر خەریکی لوایەکە دەبێت تاوای لێدێت زۆر هیلاك دەبێ‌و، ئارەقەیەکی زۆر لە قەلبی دەچۆرێتەوە لە شوێنی خۆی لەسەر لواکە دادەنیشێ، پاشان کە هەڵدەستێ دەبینێ شوێنەکەی لەسەری دانیشتووە توند بووە، مەزانە ئەو ئارەقەی لە لەشی هاتبووە دەر وای لێ کردبوو، ئەویش مەزەندەیەکی لێدەکاو، دەڵێ: بەخودای ئەمە کاری ئارەقەکەیە ئەم شوێنە وا رەق بووە.

بۆیە هەڵدەستێ چەند جامێ ئاو دێنێ‌و، بەسەر هەمو لواکەیدا دەپرژێنێ. ئینجا دەست بە هات و چوو دەکات لەسەری، ماوەیەك وا دەکات دەبینێ لواکە تەواو یەکتری گرتووە ئیتر بەرە بەرە بەمجۆرە تاوەکو بەیانی بە تەواوی رەق دەبێ‌و دەبێتە فەرش و بۆ لای پاشای دەبات، پاشا کە وای دەبینێ ناچار کچەکەی خۆی لێ مارەدەکات و، دەیداتێ‌و لەشوێنی خۆی دەیکاتە پاشا. کە ئەو گۆرانە روودەدات، جڵەوی فەرمان رەوایی

دەکـەوێتـە دەست کورە هەژارەکـە، ئیتـر بەتـەواوی هێمنیو ئاسـاییش دەست بەسـەر ناوچـەکـە دادەگـرێ، بۆیە کابرا جەمـاوەرێکی زۆر بەدوای دەکـەوێو، خەڵکـەکـە بەتەواوی لایـەنگـیری دەکـەن، چونکە گوزەرانیان خۆش دەبێو، باری ئابـووری‌یان بە هۆی ئەم فەرشە دۆزراوەیە دەگۆڕێو، کارگە پەیدادەبێ، واتە گۆڕانێکی تەواو لە رووی خۆشی‌ی گوزەران لە قۆنـاغی فەرمـان ڕەوایی ئەم کابـرایە ڕوودەدات، دەڵێن ئەو کابرایە واتە کورە هەژار ناوی (مەنسوور) بووە.

خەڵکـەکـە بە (مـەنسـوور هەلاج) ناوی بردووە. هەلاجیش لەزمانی کوردی‌دا، واتە (شێکەرەوە) یا (پەرەچی). هەتا وەکو دەڵێن پاش نەمانی ئەو کابرایە باری گوزەرانی خەڵکەکە تێك چوێـەوەو پەشێـوی‌و ناکـۆکی باری بەسەردا کێشاون، بۆیە دیسـان چاوەڕێ بوونـە، کە ئەو کابرایە «مەنسوور هەلاجە» بگەڕێتەوەو، دنیایان بۆشی‌بکاتەوەو پەرە بەپەرەی بکات تاوەکو ئاساییش سەر بەوڵات دابگرێ. تەنانەت دەڵێن پێشیان وتووە مەنسوور هەلاجی پێغەمبەر!!!

فەرهەنگۆك

بگێر : ئەم کەسەیە لەسەر ئەژنۆ بە باسکی ڕووت، ڕایەخ یا لباد دەپەستێتەوە دوای ئەوەی لای وەستا لە چیغ دەدرێو، دەردەچێ.

هۆقە : جۆرە کێشێکە بەرانبەر بە (دوو) کیلۆ دەوەستێ.

باتمان : جۆرێکە لە کێش بەرانبەر بە (شەش) هۆقە دەوەستێ، واتە دەکاتە (١٢) کیلۆ.

ڕوپیە : جۆرێکە لە پارە بەرانبەر بە (٧٥) فلس دەوەستێ دەڵێن پارەیەکی هندیە لەگەڵ هاتنی ئینگلیز کەوتۆتە کوردستان.

چیغ : لێرەدا مەبەست ئەم چیغە نیە کە لە دەوری ڕەشماڵێ دەئاڵێنن؛ بەڵام لەزوویکەوە هەمان چیغ بەکارهاتووە بۆ لوول دانی لباد یان ڕایەخ، بۆیە ئێستاش بە هەمان ناوەوە ناو نراوە، ئەگینا ئێستا گوش بە کاردەهێنن، بۆ ئەم مەبەستە

بەتر : نیوە، درەنگ، بەترەکی شەو واتە درەنگی شەو، نیوەی شەو.

دوو وردە تێبینێ :ـ

١ـ لە زووەوە بگێرەکان لە کاتی زستانان داڵەحەمام ئیشیان کردووە، واتە خۆیان ڕێك کەوتون حەمامێکیان گرتووە، زستانان کاریان تیادا کردووە، بۆیـە زۆربـەی زۆریـان یەکتریان ناسیوە، چونکە لەم شوێنە یەکدی گیربـوون. هەروەها هەندێ جاریش وەستا لەگەڵ شاگردەکان بە گوندو ناوچەکاندا گەڕاون بۆ کارکردن.

٢ـ مام محمد قادر داود : دەڵێ: لە دایك بووی ساڵی (١٩٠٠) ینم، بەڵکو بە (٥ـ٦) ساڵ بچووك ترم؛ بەڵام لە نفوسم وا نوسراوە.

سەرچاوەکان :ـ

١ـ سەردانێك بۆ کارگەی (ئەحمەد حمەد مولود) ڕۆژی ١٢/٣/١٩٨٦ گفت وگۆ کردن لەگەڵ خۆیو، بگێرەکەی کە ناوی عبدالواحد شێخ محمدە. هەر ئەویش، واتـە کاك عبـدالواحد چۆنیەتی پەستانەوەو، گێرانی لبادو ڕایەخی بۆ دەرخستین و، ڕوونی کردەوە، تەنانەت خۆشی بۆی نوسین.

٢ـ سەردانێك بۆ کارگەی (قاسم عوسمان) ڕۆژی ١٩/٣/١٩٨٦ گفت وگـوکـردن لەگـەڵیا.. لە هەمان کاتیش باوکی لەوێ بوو، کە ناوی (مام عوسمانە)ولە دایك بووی ساڵی (١٩٠٧)ە، ئەم گوتی لە پەنجاکان دا بگێر باتمانی بە (٥٠٠) فلس دەپەستاوە، کە خۆم یەکێ بوومە لەم بگێرانە.

٣ـ سەردانێك بۆ کارگەی (بکر محمد قادر) ڕۆژی ٢٢/٣/١٩٨٦ گفت وگۆ کردن لەگەڵ مام (محمد قادر بڵباسی) باوکی کە لە دایك بووی ساڵی (١٩٠٠)ە، ئەم ناوی خاوەن کارگەکانی سەردەمی گرانی، واتە سەردەمی عوسمانی‌و سەرەتای دەسەلاتی ئینگلیزو دواتری پێ‌گوتین. هەروەها وتی: «خۆم بگێر بوومە لای (وەستا عەباس) بە ڕووپیەیەکی، پەرەچیش هەر ئەوەنـدەی هەبـوو، هەروەهـا گوتی: «وەستا پاش ئەوەی کرێی من و پەرەچی‌و شاگردی دەدا، هەر ئەوەندەش بۆ خۆی دەمایەوە، ڕووپیەك یان دووان، لەبـەر ئەوەی لبادو ڕایەخ نرخی زۆر نەبووە، هەروەها ئەمەشی گوت: «دوای ئەوەی دینارو درهەم پەیدابوو، بگێر بە (١٠٠) فلس لباد یان ڕایەخی دەپەستاوە واتە باتمانی بە (١٠٠) فلسی دەگێرا»؛ بەڵام دەربارەی سەنـدیکا. نەقابە، وتی: «لە ساڵی (١٩٥٨) داوایان لە ئێمە کرد داخلی نەقابە بین کە ئەو کات ژمارەمان بە وەستاو شاگردەوە لە دەوری (١٠٠) کەس دەبوو، سەرۆکی بەشەکەشمان واتە کارگەچی‌یەکان ئەمانە بوون (ئیبۆ دلبەر، محمد حاجی وەهاب، خلیل عزیز ـ گوڵناز) کە ئێستاش ماون و لە هەولێر دادەنیشن».

٤ـ دانیشتنێـك لەگـەڵ کاك (ئـازاد ئەحمـەد) دەربـارەی ئەم چیرۆکە ئەفسانەیی‌یەی لە سەر چۆنیەتی دروست کردنی ڕایەخ و لباد گوتراوە کە ئەویش لە باپیری گوێی لێ بووە، کە ناوی (محمد حمە ڕەحیمە)، ئێستا نەمـاوەو، کارگـەشی هەبـووە، شایـانی باسیشـە دانیشتنەکە لە ڕۆژی ٥/٤/١٩٨٦ بوو لە ژووری کارگەی (بکر محمد قادر).

○